

Tři hlavní nepochopení lidské přirozenosti

JAN ZRZAVÝ
TOMÁŠ GRIM

STANISLAV KOMÁREK: Lidská přirozenost

nakladatelství Vesmír, Praha 1999, 120 stran, náklad 1500 výtisků, 147 Kč

Jsou lidé – a čtenáři Vesmíru je dobře znají – kteří hlásají samé pravdy, ale nedá se to číst. Stanislav Komárek – a čtenáři Vesmíru ho dobře znají – naopak píše skvěle a jeho rozhled i schopnost jednoduše a poutavě vystihnout jádro problému je skutečně obdivuhodná (i když, upřímně řečeno, některé jeho myšlenky, nápady a bonmoty nám přece jenom připadaly méně otřelé, když jsme je četli poprvé a podruhé). Právě proto, že je tak brilantním psavcem, je dobré upozornit čtenáře, že mnohé Komárkovy názory nejsou jenom neortodoxní, což sám naznačuje, ale také poněkud neznalé. Zaměříme se pouze na Komárkovu kritiku darwinizmu a tzv. „sociobiologie“. Nebudeme se zabývat mnohými autorovými věcnými omyly – čtení dávno mrtvých klasiků či dosud žijících dávno mrtvých klasiků je ideální metodou, jak hromadit podivnosti, které si už nikdo nemyslí, ale s nimiž se o to líp polemizuje. Zaměříme se na tři zásadní problémy, které procházejí celou Komárkovou textotvorbou, jsou mu zřetelně drahé a ukazují jeho hluboké nepochopení doktrín, s nimiž nesouhlasí.

Lze pochopit, že Komárek nepovažuje logickou a jednoduchou stavbu hypotézy za kritérium její použitelnosti; stojí tak sice mimo pole současné vědy, ale to je postavení legitimní, možná i docela radostné: umožňuje mlčení a jiné estetizující operace se slovy. Nicméně kdo kritizuje současnou vědu, staví se, třeba i omylem, na její území; a jako s takovým nechť je s ním nakládáno. Například bychom od něho měli očekávat jakousi elementární logiku úvah, kterou v této knize občas postrádáme. Tak se třeba dočteme, že představa všeobjímajícího sobectví je vlastně útěšný sebeklam človíčka, který je „služebníkem jiných, jimž z toho plyne nejrůznější zisk“ (s. 45), a který se tedy s radostí a ulehčením dozvídá, že přese všechno vlastně maximalizuje svůj prospěch. Jako nápad to není špatné – dokud si neuvědomíme, že pouze neúspěšnému kompetitivnímu egoistovi může vadit, když musí komusi nebo čemusi sloužit. I Komárek tedy nevědomky považuje člověka za kompetitivního sobce, neboť skutečný čistý altruista by si svůj altruismus nijak racionalizovat nemusel. Co tedy vlastně Komárkovi na „sociologii“ vadí, ví jenom on sám. A možná ani on ne – předpokládáme, že Komárkovy texty se píšou stejně hladce a svižně, jako se čtou, a že si mnohých podobných rozporů vědom být nemusí.

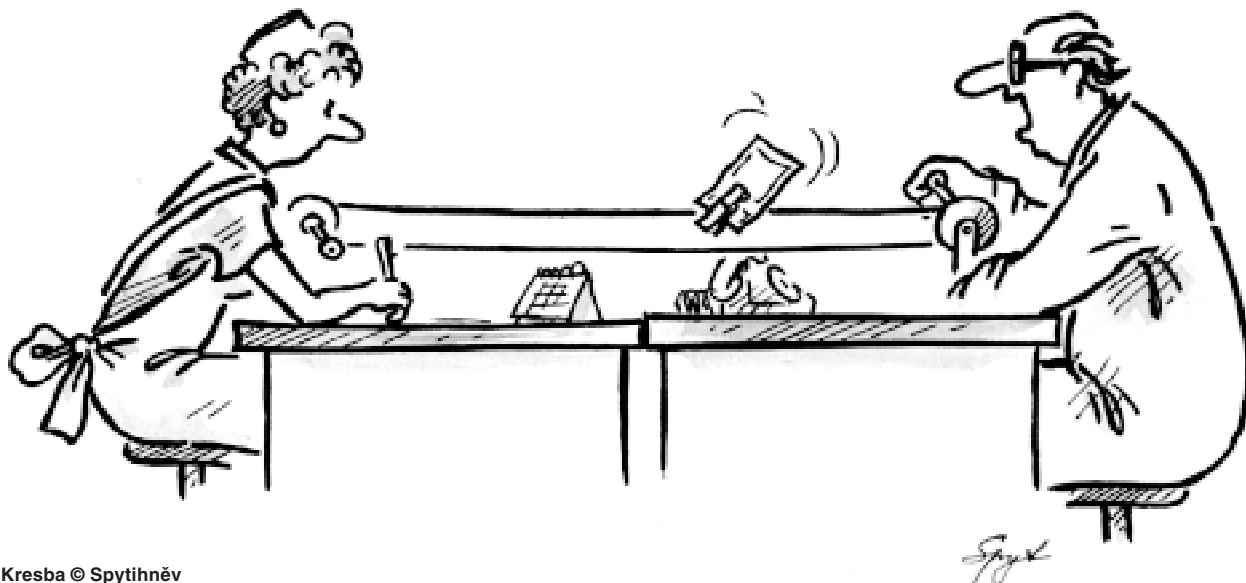
Omyl první: sociobiologie směřuje k novému sociálnímu inženýrství. Je pravda, že mnozí sociobiologové jakési sociálněinženýrské názory šířili, nicméně jakákoliv snaha o nápravu společnosti je sociologii absolutně cizí. Právě biologický pohled na člověka je absolutně antiinženýrský a antieugenický, na rozdíl od všech pohledů sociálních a kulturních, na slově „všech“ si dovoluujeme trvat. Sám Komárek píše (s. 77) o „zevrubných praktických návodech, jak zamezit rozmnožování méněcenných jedinců“ (kurzíva JZ & TG); jakákoliv eugenická praxe vskutku nemůže zahrnovat nic jiného. Nejprve je definována (sociálními či kulturními pojmy!) elita a neelita, a pak se přemýšlí co s tím, aby se sociálně-kulturní elita rozmnožovala jaksi lépe a úspěšněji, aspoň v relativních pojmech. Biolog může jenom krčít rameny – „sociobiologie“ (či přesněji „evoluční psychologie“) zdůrazňuje lidské univerzálie, to, že lidé jsou koneckonců všichni stejní, tak jako mroži jsou koneckonců všichni stejní, a diskriminovat kohokoliv na základě zjištění, že je bez dvou za dvacet a ne za osmnáct, dost dobře nelze. Biologická elita, pokud má vůbec smysl o něčem takovém mluvit, je definována tím, že se dobře množí. Potlačovat neelitu (třeba bílé vysokoškoláky) netřeba, protože ona se svým neúspěšným množením tlumí sama. Všechno je tedy v pořádku a motiv k nápravným opatřením tu chybí. Kdo napravuje společnost, stojí proti biologii; sociální darwinismus je nesmyslný a protidarwinovský, neboť za kritérium úspěšnosti, kterou se ohání, považuje kdejaký nesmysl (třeba vzdělání), jenom ne úspěšnost darwinovskou. Že to různí hloupí slavní biologové nemusí úplně jasně chápat, vypovídá o jejich hlouposti, ne o biologii. Všechno zlo na světě způsobuje kultura, která světu vnutila hodnoty; v biologickém světě prostě jenom existuje to, co existuje, a proto biologie do Auschwitzu zásadně nesměřuje; nemá tam totiž koho a proč hnát.

Omyl druhý: sociobiologie je „sebestvrzující systém“ neschopný testování sebe sama, a vadí to. Komárek často přirovnává darwinismus k marxizmu a freudizmu jako myšlenkový systém, který nemůže být vyvrácen, neboť jakoukoliv empirii dokáže vysvětlit stejně dobře. Což o to, velké myšlenkové systémy jsou vskutku netestovatelné (Popper), ale to neznamená, že v jejich nitru nemohou vznikat testovatelné, falzifikovatelné a zhusta i falzifikované hypotézy.

Komárek si neuvědomuje rozdíl mezi hypotézou a obecným myšlenkovým prostředím, které ji zrodilo; proto píše nesmysly. Například tvrdí (s. 47), že ať lev své mládě odchová či zabije a ať mládě svého souseda sežere či adoptuje, sociobiolog vždycky vysvětlí, proč to ten lev udělal. To je pravda – ale problém je v tom, že lev ty různé akce nečiní náhodně, nýbrž s předvídatelnou frekvencí v předvídatelných ekologicko-sociálních situacích. Kdyby to dělal jinak, naši hypotézu o významu infanticidy by mohl pěkně pocuchat; jenže on to nedělá jinak. Na stejné stránce Komárek tvrdí: „Existují pochopitelně skupiny a druhy zvířat, které sociobiologické doktríně obzvlášť dobře odpovídají (blanokřídlý hmyz, ze savců myšovití hlodavci, lvi, opice languri) a těší se proto zvláštní oblibě [...]“, čímž jaksi naznačuje, že existují také zvířata, která doktríně odpovídají hůř, a sociobiologové je proto zatajují. Asi tedy

Doc. RNDr. Jan Zrzavý (*1964), viz Vesmír 78, 225, 1999/4

Mgr. Tomáš Grim (*1973) vystudoval obor systematická zoologie a ekologie na Přírodovědecké fakultě MU v Brně. Na katedře zoologie Univerzity Palackého se zabývá etologií hnízdního parazitizmu.

Kresba © Spytihněv

člověk – když je řeč o lidské přirozenosti. Dobře, prosíme tedy o uvedení jasného příkladu lidské společnosti (nikoliv jedince), kde doktrína selhává. Takovým případem opravdu není altruismus, kterým si člověk přinejmenším zvyšuje sociální prestiž (i Matka Tereza jezdila po celém světě, dostala Nobelovu cenu a možná bude prohlášena svatou, čili sociální rentabilita jejího altruizmu je dosti zjevná, aspoň zvenčí). Takovým případem by naopak byla třeba společnost, kde lidé vyhánějí nebo zabíjejí vlastní děti, aby mohli adoptovat děti cizí; společnost, kde muži sexuálně preferují čtyřicetileté továrnice před dvacetiletými chudými studentkami; společnost, kde se rodiče víc obírají panictvím svých synů než panenstvím svých dcer; společnost, kde ženy vedou války, aby mohly unášet muže; a hlavně společnost, kde se toto děje dlouhodobě, společnost, která je díky těmto zvykům úspěšná, tedy dosud existující, pozorovatelná. Takové fenomény by sociobiologie skutečně dokázala vysvětlit jen obtížně. Čekáme.

Omyl třetí: Sociobiologie pošla ze sociomorfního modelování, a vadí to. Oblíbeným Komárkovým tématem je sociomorfní modelování – pozorujeme-li přírodu, vidíme v ní jenom věci, které nás teď zrovna zajímají, tedy věci, kterými teď zrovna žijeme, čili naši společnost. Není jistě náhoda, že myšlenka přírodního výběru (neboli dosti triviální pozorování nadprodukce a následné kompetice potomstva) pochází z dob raného kapitalizmu a že Darwina předchází Malthus. Nepochybujeme, že veškeré naše poznání je v jakési míře sociomorfní, dokonce i matematika (viz pojetí P. Vopěnky). Nic z toho ale neplyne pro výběr jedné z alternativních hypotéz: budeme-li totiž hledat takovou vědeckou hypotézu, která je nejmíň sociomorfní, patrně zjistíme, že je také nejmíň zajímavá, že je nejmíň k věci. Euroameričanovi z roku 1999 by teorie přírody sociomorfně vymode-

lovaná dle mithraistických receptů patrně přišla poněkud odtaziť. Sociomorfní modelování není náhodné – například lidé, kteří svou kariéru založili na ozdobném a vznešeném básnění, jistě nenáhodně odmítají sociobiologickou snahu redukovat lidskou společnost na prostinkou energeticko-sexuální trojčlenku, právě tak jako lidé nesoutěživí, v soutěžení neúspěšní či soucitní nenáhodně odmítají darwinizmus. I antisociobiologie je průhledně sociomorfní, či možná ještě spíše psychomorfní. Navíc promítání důvěrně známého vztahu do situace méně důvěrně známé funguje oběma směry – v přírodě můžeme vidět odraz společenských vztahů a ve společnosti můžeme vidět odraz přírodních vztahů. Snadnost, s níž můžeme volit mezi sociomorfním či psychomorfním modelováním přírody a biomorfním modelováním společnosti, naznačuje, že obě entity jsou výsledkem stejných procesů a probíhají v nich stejné děje. Lidská kultura je prostou součástí přírody, stejně jako kultura šimpanzů (kultura nestojí proti přírodě, mimochodem); i šimpanzové jistě sociomorfně modelují, ale nedovedou to tak pěkně podat. Překvapivý fakt, že vědu dělají lidé a dělají ji jenom tak, jak je to právě napadlo, může vadit pouze těm, kdo věří v existenci objektivní pravdy, a proto je znepokojuje, že dnešní pravdě třeba za padesát let nebude věřit nikdo nebo že dalajláma vidí přírodu tak nějak jinak. Komárkova nechť k sociomorfním naukám jej usvědčuje z heřtovsko-sisyfovských sklonů, které bychom u něho věru nečekali.

Můžeme tedy shrnout – Komárek krásně a zajímavě píše, má často i pravdu, ale ono je poměrně snadné mít pravdu, když polemizujeme se sociobiologií 70. a 80. let (viz přehled použité literatury na s. 112–115). Laický čtenář by si měl být stále vědom, s jak fosilním myšlenkovým materiálem se v této knize setkává – a utkává. □

Vtíravý půvab sociobiologie

STANISLAV KOMÁREK

Také Jana Zrzavého čtenáři Vesmíru důvěrně znají – a z jeho pera, jak je na první pohled patrné, pochází i výše uvedená recenze. Zrzavého propojení brilantního stylu, nadhledu, vtípu a lehkých hyperbol do-

provází i upřímná touha po logické soudržnosti jeho konání a textů. Jako většina lidských tužeb, i tato má, žel, k naplnění daleko. Nestačíme se divit, tvrdí-li v recenzi jednou, že *všechno zlo na světě způsobuje*